

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ / BOOK REVIEW

**Süleyman Doğanay. *Sicilya'da Hadis (H. 212-550)*.
Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019, 230 sayfa.**

Hatice Nur DALKILIÇ*

Ülkemizde son yıllarda merkez İslam coğrafyası dışındaki ilim tarihini ele alan çalışmaların artması heyecan vericidir. Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı öğretim üyelerinden Süleyman Doğanay'ın burada incelenecek olan eseri de hadis alanında Sicilya özelinde yapılan ilk çalışmadır. Eser, müslümanların hâkimiyeti altındaki dönemde Sicilya'daki hadis ilmi faaliyetlerini tespit hedefiyle kaleme alınmıştır (s. 19).

İki bölümden oluşan eserin Giriş'inde araştırmanın konusu, amacı ve kaynakları hakkında bilgi verilmektedir. Birinci Bölüm'de Sicilya'nın coğrafi konumu ve stratejik önemi, müslümanların fethinden önce adanın siyasî, dinî, iktisadî ve sosyal durumu üzerinde durulmuş, ayrıca Müslümanların Sicilya'ya yaptığı seferlerin dinî, siyasî ve ekonomik nedenleriyle fethin gerçekleşme süreci incelenmiştir. Sicilya ile ilgili Türkçe literatürde özellikle dinî ilimler alanında çalışmaların bulunmaması sebebiyle yazar birinci bölümde tarihî arka plan oluşturmaya çalışmıştır. Kitabın en geniş bölümü olan İkinci Bölüm'de ise fetih sonrası Sicilya'daki müslümanların din ve kültür tarihi aktarılmaya çalışılmış, bölgedeki ilim tarihine dair genel bilgiler vermekle yetinilmiştir. Bölümün devamında Sicilya'da muhaddis olduğu tespit edilen 83 âlimin biyografileri alt alta sıralanmıştır.

Kitabın hadis alanında Sicilya özelinde yapılan tek çalışma olması sebebiyle orijinal bir mahiyeti vardır. Mağrib bölgesi çalışmalarının İslâmî ilimler alanında azlığı sebebiyle bir süre müslümanların hâkimiyeti altında kalan Sicilya özelinde hadis ilmine dair bir çalışmanın yapılması, okuyucularda merak uyandırmıştır. Ancak eserin konu etrafında oluşan beklentileri karşılayıp karşılamadığı tartışmaya açıktır. Esasen yazarın da ifade ettiği gibi ilim ve kültür tarihi söz konusu olduğunda Sicilya hakkındaki çalışmalar oldukça azdır. Okuyucunun yeterli malumata sahip olmadığı bir bölgeyi çalışan yazardan, öncelikle coğrafi açıdan adayı daha anlaşılır tasvir etmesi ve bunu haritalarla zenginleştirmesi, ayrıca şehirlerin bugün hangi isimlerle anıldığını vermesi beklenirdi. Ne var ki eser boyunca sadece tek harita kullanılması (s. 37) ve onun da anlaşılır olmaması, okuyucunun bölgeyi tahayyül etmesini zorlaştırmaktadır.

* Arş. Gör. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hadis Bilim Dalı, hatice.nur@marmara.edu.tr
Orcid No: 0000-0002-1095-4452

Kitabın Giriş bölümünde metot başlığının olmaması dikkat çekicidir. Bununla birlikte yazar, eserde takip ettiği metot hakkındaki tek bilgiyi “Kaynaklar” başlığı altında vermiştir. Müellif Sicilyalı şahısları belirlemek için yer isimlerinden hareketle nisbeleri tespit ettiğini, daha sonra bu nisbeler üzerinden şahıs ve biyografileri hakkında malumat topladığını belirtmiştir (s. 25). Kaynaklar kısmında dikkat çeken bir diğer husus ise hangi kitaptan ne cihette istifade edildiğinin belirtilmesi yerine kitapların tanıtımının yapılmış olmasıdır. Bundan dolayı ilgili literatürün iyi bir şekilde taranmadığı intibai oluşmaktadır. Söz gelimi Hâlid es-Sıkkilî’ye ait *el-Hadâratü’l-İslâmiyye fî cezîreti Sıkkilîyye hilâle fetretü’l-hükmi’n-Nurmânî* (2012, Rabat) adlı çalışma, Normanların (Vikingler) adayı ele geçirmesinden sonraki yaklaşık hicri 462-592 yılları arasındaki süreyi anlatması ve Doğanay’ın eserinde ele alınan bazı başlıkları kapsamına rağmen müellif tarafından görülmemiştir. Benzer şekilde başka modern çalışmalardan da istifade edilmemiş olması yazarın ilgili literatürden haberdar olmadığını ve eserin Arapça, Türkçe ve yabancı dillerden Türkçe’ye tercüme edilen sınırlı kaynaklar etrafından istifade ile kaleme alındığını düşündürmektedir. Yazarın daha önceki çalışmalarında İngilizce literatürden istifade ettiği bilinmesine rağmen, Sicilya Müslümanlarının siyasi, tarihi ve sosyo-kültürel durumu ile ilgili son dönemde İngilizce yayınlardan faydalanmadığı, bu literatürü görmezden geldiği anlaşılmaktadır.

Kaynaklarla ilgili bir diğer husus ise araştırmada tarihî açıdan mümkün olduğunca birincil kaynaklardan istifade edildiğinin belirtilmesine rağmen (s. 20) eser boyunca bu noktada çokça ihlalin olmasıdır. Özellikle İkinci Bölümde fetihten sonra Müslümanların ilmî durumu hakkında bilgi veren başlıklarda ve içerikte Zehrânî’nin *el-Hayâtü’l-ilmîyye fî Sıkkilîyyeti’l-islâmiyye* adlı eserine yoğun atıflar bulunmaktadır. Zehrânî’nin kitabı ile *Sicilya’da Hadis* karşılaştırmalı olarak incelendiğinde yazarın bu çalışmadaki bazı yerlerinden bloklar halinde alıntılardığı ve birebir tercüme ettiği halde bunları tırnak içinde göstermediği yerlere de rastlanmaktadır (s. 91, 92, 100, 119). Ayrıca ikincil kaynak üzerinden anlatımın yapıldığı ancak birincil kaynağa atıf yapıldığı yerler de söz konusudur. Nitekim İbnü’l-Ebbâr’ın (ö. 658/1260) *el-Hulletü’s-siyerâ* adlı eserinden Zehrânî’nin faydalandığı, yazarın da aynı yerlerde bu kaynağı kullandığı ve İbnü’l-Ebbâr’ın eserine atıf yaptığı görülmektedir (s. 93, 94, 99, 100). Bununla birlikte yazar, İkinci Bölüm’ün ilerleyen kısımlarındaki tercemelerde de ikincil kaynaklara atıfta bulunmuştur. Kuzey Afrika’daki ilk fakihlerden Abdullah b. Hamdûn (ö. 270/884) hakkında biyografik malumat için tabakât kitapları yerine İhsan Abbas’ın *el-Arab fî Sıkkilîye dirâse fî’t-târîh ve’l-âdâb* adlı çalışmasına atıfta bulunması bu noktada zikredilebilir (s. 136).

Eserin İkinci Bölüm’ünde Sicilya’da Mâlikî mezhebinin teşekkülü, Sicilya’daki ilmî faaliyetler gibi konular tasvirî olarak anlatılır ve kapsamlı bilgi verilmez. Mâlikîliğin yayılmasını sadece *Müdevvene* müellifi Sahnûn’un (ö. 240/854) Abdullah b. Hamdûn gibi talebelerinin Sicilya’ya gelmesi ve burada kadılık görevini yapmalarıyla açıklanmıştır. Bölgede rivayet edilen *Muvatta’* ve *Müdevvene* gibi eserlerin Mâlikîliğin yayılma sürecindeki rolü üzerinde pek durulmamış, genel bilgilerle yetinilmiştir. Yine “İlim Meclisleri” başlığında

tedris faaliyetlerinin yürütüldüğü evler, sadece âlim çocuklarının ilk eğitimini aldığı yerler olarak nitelenmiştir. Hâlbuki hocaların da kendi evlerinde ders halkaları oluşturduğu bilinmektedir. Bununla birlikte Sicilya'nın Mağrib'deki önemli ilim merkezleriyle olan ilişkisi ve rihle güzergâhları hakkında da genel bilgilerle yetinilmiştir. Bu bilgilerle Mağrib'den ilim talebi için yola çıkan bir âlimin rihle güzergâhında Sicilya'nın olup olmadığı bile anlaşılmamaktadır. Benzer bir durum ilmî icazetler için de söz konusudur. İcazetin tanımı hakkında usûl eserlerinde serdedilen ve konuyla ilgisi bulunmayan bilgilere ziyadesiyle yer verilirken, Sicilya'da icazet alan hocalara ise oldukça muhtasar şekilde temas edilmiştir.

Kitapta dikkat çeken bir diğer husus ise kavramların kullanımıyla ilgilidir. Esasen her ilmin kendine has kavramları vardır ve ancak bu kavramlar kullanılarak ilmî çalışmalar üretilmektedir. Çalışma bu açıdan incelendiğinde bazı kavramların doğru ve yerinde kullanılmadığı görülmektedir. Nitekim ilim talebiyle yapılan yolculukları ifade etmek için rihle kavramının kullanılmaması bunların başında gelmektedir. Mâlikî tabakât kitaplarında sıkça geçen “galebe ‘aleyhi ‘ilmü ehli’r-rey” ifadesinin “ehl-i reyin ilmi kendinde baskın olmuştur” (s. 133) şeklinde lafzî tercümesi yerine o âlimin vaktinin büyük çoğunluğunu fıkıhla ve mesail fıkhnı ezberlemekle geçirdiğini belirtmek daha isabetli olacaktır. Yine hicrî IV. asrın sonlarından önce Sicilya'da fikhî bir medresenin olmadığı belirtilmiştir (s. 80). Yazar, İhsan Abbas'ın metnindeki medrese kelimesini eğitim-öğretim kurumu anlamındaki medrese olarak anlamış ve yanlış tercüme etmiştir. Hâlbuki buradaki medrese ekol/mezhap anlamındadır.

İkinci Bölüm'de haklarında bilgi verilen âlimlerin hangi kritere göre hadis âlimi kabul edilip kitaba alındığı açıkça ifade edilmemiştir. Yine o dönemde Sicilya'daki bir âlime hadis âlimi denilebilmesi için gerekli kriterler de belirtilmemiştir. Özellikle şair ve ediplerin hangi kriterler esas alınarak bu 83 muhaddis arasında zikredildiği ve onların hadisle ilgileri açık bir şekilde okuyucuya sunulmamıştır. Kaynaklarda kendisinden nakledilen sadece tek hadisin olması sebebiyle kitaba dâhil edilen kârî ve edip Ebü'l-Huseyn Ahmed b. Ömer b. Atıyye es-Sıkillî (ö. 505/1111) buna örnek olarak verilebilir (s. 159). Zira kaynaklarda sadece bir hadisin yer aldığı bilinen bu âlimin muhaddis kabul edilerek kitaba dâhil edilmesi, müellifin İkinci Bölüm'deki isimlerin tespiti sırasında herhangi bir kriteri esas almadığını düşündürmektedir. Öte yandan tabakât kitaplarındaki bazı verilerin farklı yorumlanması sebebiyle muhaddis sayılan âlimler de eserde mevcuttur. Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed el-Kaysî et-Tuveyrî'nin (ö. 317/930) Muhammed b. Sahnûndan (ö. 256/870) pek çok şey semâ etmesinden hareketle esere dâhil edilmesi buna örnektir (s. 140). Oysa bu ifadedeki kastın *el-Müdevvene* gibi fıkıh kitaplarının semâ'i olması muhtemeldir.

Çalışmada âlim, müellif, eser ve nisbelerin yazımında pek çok yanlış ve noktalama hatası vardır. Nitekim *Cezvetü'l-muktebis* müellifi Humeydî'nin (ö. 488/1095) Hamidî şeklinde yazılması (s. 103, 113, 212), meşhur Endülüs tabakât müellifi İbnü'l-Ebbâr'ın İbnü'l-Ebâr olarak anılması (s. 88, 93, 107, 122), tabakât müellifi Makkarî'nin (ö. 1041/1632)

Makarrî (s. 95, 215), İbn İzâri'nin (ö. 712/1312) ise İbn Azâri olarak kaydedilmesi (s. 87, 90, 213) başta olmak üzere pek çok âlimin isminin yazımında hatalar tespit edilmiştir. Benzer bir durum İbn Fercûc'un (ö. ?) hatalı olarak İbn Ferrûc şeklinde yazılmasında da görülür (s. 176). Bunun yanı sıra müellif eser isimlerinin yazımında da titiz davranmamıştır. Sözelimi Makkari'nin *Nefhu't-tib* adlı eserinin *Nefhu't-tayyib* (s. 95, 216) ve İbn İzâri'nin *el-Beyânu'l-muğrib* adlı eserinin *el-Beyânü'l-mağrib* (s. 87, 90, 213) şeklinde yazılması bu duruma işaret eden örnektir. Nisbelerin yanlış yazımı için ise Serkustî ve Sarakustî ifadeleri örnek verilebilir. Sicilya şehri Serakûse سرقوسة (bugün Siracusa) ve Endülüs şehri Sarakusta'ya سرقسطة (bugün Zaragoza) nisbetle Serkustî ve Sarakustî nisbelerinin karıştırılması sonucu Sicilya ile ilgisi olmayan meşhur Endülüslü âlim Sâbit b. Kâsım b. Sâbit es-Sarakustî (ö. 352/963) Sicilyalı hadis âlimleri arasında zikredilmiştir (s. 141-2).

Eser, yazım standardı açısından bir tutarlılığa sahip değildir. Yazar, "Kaynaklar" başlığı altında şahıs isimleri önünde yer alan harf-i tarifleri kullanmadığını belirtse de eser boyunca çoğu yerde harf-i tarif kullanılmıştır. Şehir isimlerinde İsbahan, Esbahan ve İsfahan şeklinde üç farklı yazımının olması (s. 82, 142, 151) bir standardın takip edilmediğini gösterir. Ayrıca âlimlerin miladi vefat tarihlerinin çoğu yerde verilmediği, bazı yerlerde ise vefat tarihlerinin hiç yer almadığı görülür (s. 80, 137, 144 ve devamı). Bu gibi daha pek çok hata, kitabın yazım ve basım sürecinde editöryal bir süreçten geçmediğini göstermektedir. Nitekim önsözde yazarın kitaba katkısı bulunan herhangi birine teşekkür etmemesi de metnin farklı kimselerce okunmadığı kanaatini desteklemektedir.

Son olarak kitapta işlenen konuların kurgusal açıdan problemlili olduğu ve kronolojinin, herhangi bir gelişim çizgisinin olmadığı söylenebilir. Çalışmada Sicilya'nın fetihten önceki ve sonraki durumu hakkında belli bir seviyede kronoloji gözlemlense de ilim tarihi ve biyografilerin verildiği kısımda eser durağanlaşmış ve okuyucu ilim tarihindeki kronolojiyi takip etmekte zorlanmıştır. Kaynaklardaki âlimlere dair verilerin prosopografik açıdan ele alınması yerine biyografik malumatın alt alta sıralanması, bölgenin ilim tarihi hakkında zihinlerde beliren pek çok soruyu cevapsız bırakmaktadır. Kitaptan bölgedeki ilim merkezleri, tartışma konuları, kitap rivayeti meselesi, hoca-talebe ilişkileri, ulema-umera ilişkileri, resmî görevlerin ilmî çabalara etkisi, Sicilya içinde ve dışarıya yapılan rihlelerin yönleri gibi pek çok konu hakkında malumat sahibi olma imkânı yoktur. Ayrıca ilim tarihi ile siyasi tarihin iç içe verilmemesi, adanın siyasi açıdan el değiştirdiği dönemlerde ve Normanların aday zapt ettikten sonraki süreçte ilim dünyasında ne gibi kırılmalar olduğunun izinin sürülmemesi metinde kopukluğa neden olmaktadır. Burada zikredilen pek çok eksik, eserin adeta dağınık malzemenin yan yana getirildiği bir metin görünümünde olması ve eser üzerindeki beklentilerin karşılanmaması gibi hususlar Sicilya'da hadis üzerine başka araştırmaların yapılmasını gerekli kılmaktadır.